D.1535

ISSN 1300-9672

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Review of the Faculty of Divinity
University of Süleyman Demirel

Hakemli Dergi

Yıl: 2001 Sayı: 8

S84

DERGİNİN SAHİBİ
Prof Dr. İsmail YAKIT (Dekan)

DERGİNİN EDİTÖRÜ
Doç. Dr. M. Saffet SARIKAYA

FAKÜLTE YAYIN KURULU
Prof Dr. İsmail YAKIT (Dekan)
Prof Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU
Prof Dr. Orhan Üner
Prof Dr. Talat Sakallı
Doç. Dr. M. Saffet SARIKAYA
Doç. Dr. İ. Hakkı GÖKSOY
Doç. Dr. Kemal SÖZEN
Yard.Doç.Dr Ahmet YILDIRIM
Yard.Doç.Dr. Talip TÜRCAN

DİZGİ
M.S.SARIKAYA-N.DURAK

KAPAK
SDÜ Basın ve Halkla İlişkiler

BASKI
Ali ÇOLAK

Dergide Yayınlanan Yazıların Sorumluluğu Yazarlarına Aittir

Dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir

©İlahiyat Fakültesi Isparta-2002

İSTEME ADRESİ
SDÜ İlahiyat Fakültesi 32260 ISPARTA
Tlf: 0 246 237 10 61 Fax: 0 246 237 10 58

İBN HALDUN'A GÖRE DEVLETLERİN ÖMRÜ VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

Prof. Dr. İsmail YAKIT*

İbn Haldun Kimdir ?

Lakabı ve künyesi Veliyüddin Ebu Zeyd Abdurrahman olan Kuzey Afrikalı dâhi bilgin İbn Haldun, M.1332'de Tunus'ta doğmuş ve 1406' da Kahire'de vefat etmiştir. İbn Haldun'un Tunus, Cezayir, Fas, Gırnata ve Mısır'da geçen oldukça hareketli bir hayatı vardır. Tahsilini, o zamanki Afrika'nın ilim ve kültür merkezi olan doğum yeri Tunus'ta yapmış, Kuzey Afrika'nın birçok yerinde kâtiplik ve kadılık gibi görevlerde bulunmuştur. Bu görevleri esnasında bazen iltifat ve takdirler gördüğü gibi, bazen de hapse girmiştir. Seyahatleri ve hatta firar ettiği zamanlarda bile gözlemlerde bulunmuş, bilgi ve tecrübesini artırmaya çalışmıştır. Gırnata hükümdarı Benî Ahmer oğullarından Ebu Abdullah'ın hizmetine girmiş, Kastilla kralı Pedro'ya elçi olarak gönderilmiş, bilahere vezirlik mertebesine yükseltilmiştir. Hükümdarın ölümü üzerine Tlemsen emîri Ebu Hammu'nun hizmetine girmiş, sonra hapse düşmüş, oradan kaçarak çöle çekilmiş ve Benî Selâme kalesine sığınmıştır.Bu yerleşim yerine yakın bir mağarada kendini ilmî çalışmaya vermiş ve 1374-1378 yılları arasında dünyaca meşhur eseri "*Mukaddime*"yi kaleme almıştır.1382'de Kahire'ye gitmiş ve Memluk Sultanının teklifi üzerine orada müderrislik yapmıştır.1384'de Maliki başkadılığı'na getirilen İbn Haldun, 1387 de hac farîzasını ifa etmiş ve 1406 da Kahire'de vefat etmiştir.

İbn Haldun'un yaşadığı dönemde, İslâm dünyası, en çalkantılı dönemlerinden birini yaşamaktadır. Mısır'da Memlûkler, Kuzey Afrika'da Merîniler, İspanya ve Fas'ta Benî Ahmer Devleti, Doğu'da Altınordu ve Timur hakimiyeti, Büyük Selçuklu dağılmış yerine

---

* S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dekanı

Anadolu Selçukluları hüküm sürmekte, Bizans İmparatorluğu mevcudiyetini korumakta, Moğol ve Haçlı istilaları bitmiş fakat tahribatları devam etmektedir. Osmanlı ise küçük bir beylik halinde tırmanıştadır.

İbn Haldun'un fikirleri yaşadığı çağda pek ilgi çekmemiştir. Ancak XVIII. Asırdan itibaren eseri *Mukaddime* Doğu ve Batı'da araştırıcıların birdenbire ilgi odağı haline gelmiştir. Özellikle Batı dünyasında hakkında pek çok araştırma yapılmıştır. İlk defa sosyolojinin bir bilim dalı olarak kurucusu ve ilk defa tarih felsefesi yapan biri olarak meşhur olmuştur. Hatta bugün Batı'da "Sosyoloji, ilim olarak ilk defa bir mağarada doğmuştur" sözüyle İbn Haldun ve eseri kastedilir.

Aynı zamanda ünlü bir İslâm filozofu olan İbn Haldun'un devlet, siyaset ve toplumların yapılarına ilişkin görüşleri, bilhassa gerileme devri Osmanlı aydınları üzerinde oldukça etkili olmuştur. Özellikle tarihçi Nâima ile hukukçu Ahmet Cevdet Paşa, İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinde, Osmanlı'nın çöküşe doğru gidişinin açık ve seçik açıklamalarını bulmaktaydılar. Nitekim Nâima, İbn Haldun'un etkisiyle, bazı sun'i tedbirlerle yaşlı Osmanlı'nın bir süre daha yaşatılabileceğini söylerken, A. Cevdet Paşa da, İbn Haldun'a tamamen katılarak, tıpkı insanlar gibi devletlerin de bir ömrü olduğunu,kendi sağlık ve yaşlılığına katlanması gerektiğini, "hâkimâne tedbirlerle" devletin zevalden kurtulabileceğini, böylece çöküş sürecinin durdurulabileceğini söylüyordu. Zaten Ahmet Cevdet Paşa'yı İbn Halduncu ekolden yapan da *Mukaddime*'deki devlet hakkındaki görüşlerdir. Bundan dolayı Cevdet Paşa, Pîrîzâde'nin eksik bıraktığı *Mukaddime* tercümesini tamamlamıştır.

İbn Haldun'a Göre Devlet

1- Devletin Kuruluşu ve Yükselişi

İbn Haldun'a göre devlet, insan tabiatının bir gereğidir. Çünkü ona göre insan tabiatı hem toplu yaşamaya hem de bir hâkimiyet altında bulunmaya muhtaçtır. Devlet ile toplum arasında sıkı bir ilişki vardır ve bu ilişki felsefedeki madde ile şeklin münasebeti gibidir. Bundan dolayıdır ki, birindeki çözülme diğerinin de çözülmesini etkiler. Devletin olmadığı yerde anarşi olur. Anarşinin olduğu yerde hayat olmaz. İbn Haldun insan neslinin devamını bile devletle kâim görür.*(Mukaddime*. I, 472 vd.). İbn Haldun'un bu görüşüne beş asır sonra Hegel, devleti "tezatların çözümü" diye izah ettiği fikriyle

katılacaktır (Hülâgü, s.83) Devlet sadece bir otoriteye itaat etmek demek değildir. Bu husus hayvanlarda bile vardır. Nitekim, arılar, karıncalar ve çekirgeler yaratılış ve cüsse itibariyle farklı ama fert olarak kendilerinden olan bir reisin hükmüne tâbi olurlar. Bu onlarda fıtratın bir gereğidir.(I, 274 Uludağ terc.). İnsanda ise devlet, bir fikir ve zekânın neticesi, bir organizasyon ve bir siyasi olaydır. İktidar gücünü üzerinde taşımak, hâkim olmak, zulüm ve zorbalıktan uzak olmaktır. Böylece toplumun tabii bir fonksiyonu olan devlet otoritesi kaynağını toplumun baskı unsurundan alıyor demektir. Bu görüşüyle İbn Haldun, Durkheim'in sosyal baskı teorisi ile Tarde'ın taklit teorisinin öncüsüdür.(Ülken, 232).

İbn Haldun'a göre devletin unsurları: Irk, vergi toplama, hudutları koruma, hâkimiyet ve kanun koymadır.(I, 537,540 Uludağ terc.). Irktan nüfus ve kültürü anlar ki, devlet ona göre bu unsur üzerine kurulur. Bu unsuru onda "asabiyet" temsil eder. "Bir devlette iki esasın mevcudiyeti zaruridir. Birincisi asabiyettir ki asker ve ordu bunun özünü teşkil eder. İkincisi mal ve paradır. Aksaklık ve bozulma da önce bu iki esasa ârız olur."(I, 723 Uludağ terc.). Görüldüğü gibi İbn Haldun devleti ırk ve ekonomi, bir diğer tabirle kültür ve ekonomi temellerine dayandırıyor. İbn Haldun buna asabiyet demiştir. Asabiyet üzerine kurulan devletin ehemmiyeti , millî asabiyetin kuvveti nisbetinde olur (Togan, s. 160-165).Ona göre "devlet kavmine rehber ve örnektir(I,515 Uludağ terc. Ayrıca krş.Hülâgü, 84-85).

İbn Haldun asabiyeti bir çok anlamda kullanmaktadır. "Yakın akrabalık, kan bağı, köke bağlılık, askerî ruh" gibi anlamlarının yanısıra daha geniş ve sosyal anlamda da kullanır: "Milliyet ve milliyetçilik fikri, kavmî dayanışma, sosyal dayanışma, kitle şuuru, din ve mezhep birliği" gibi. İbn Haldun'un asabiyet kavramını İngilizler "grup hissi", Fransızlar "cemaat ruhu" olarak anlarlar(Hülâgü, s.70). İbn Haldun, asabiyeti, İslâm'ın yasak kıldığı "kan ırkçılığı veya organik ırkçılık" anlamında kullanmaz.. İbn Haldun her asabe devlet kurar demiyor. Devlet mutlaka asabiyet üzerine kurulur diyor. Zaten ona göre asabiyet, milletin bünyesinde mündemiç dinamik bir kuvvettir. Bu anlamda İbn Haldun'da bilimsel anlamda ilk milliyetçilik fikrini bulabiliriz. Milliyetçilik,asırlar sonra bir tepki hareketi olarak tarif edilse de İbn Haldun'a göre bir tepki değil, bir aksiyon hareketidir. Zira milletin bünyesinde ve devletin temelinde var olan ve olması gereken bir güçtür. İbn Haldun asabiyeti millî kültür anlamında da kullandığından, toplumun ana kültürüne "en büyük

asabiyet", alt kültürlere de "diğer asabiyetler" diyor. Ona göre devletin adı da en büyük asabiyete göre olur.

İbn Haldun'a göre devlette otorite paylaşılamaz. Devlette bozulma asabiyette bozulma ile olur. Devlet için yıpratıcı ve yıkıcı iki unsur vardır: kahır(baskı) ve refah. Devlet bu ve benzeri sebeplerle bozulunca devletin çevresi nimet ve ihsan kölesi insanlarla dolar. Hâkimiyet, asabiyet sahibi olmayanların eline geçer.(I, 723-724 Uludağ terc.).

İbn Haldun'a göre devletin unsurlarından olan hudutları koruma ise, ülke unsurunu ortaya çıkarır. Ona göre ülke unsuru coğrafî bir sınırdan ziyâde, devlet kadrosu, hâkimiyet gücü ve nüfuz etme sahasıdır. Bir başka ifâdeyle asabiyet ve hâkimiyet unsurlarına tâbi, onlarla kâim, genişlemesi, daralması bunlarla orantılı olan husustur.(Hülâgü, s. 87). Devletin unsurlarından olan "kanun yapma" hususu İbn Haldun'da önemli bir yer tutar. İnsanlarla ilişkilerinde Hak'tan ve halktan ayrılma tehlikesi belirdiğinde, toplumda itaat güçlüğü ve kargaşa görüldüğünde ancak herkes tarafından kabul edilen ve hükümlerine boyun eğilen siyâsi ve mefruz kanunlara başvurmak zaruri olur. Eğer bir devlet bu nevi tedbirlere baş vurmazsa hâkimiyet ve iktidarı düzene girmez ve üstünlüğü tam olarak gerçekleşmez.(I, 537,541 Uludağ terc.).

İbn Haldun'da "tabiî devlet" teorisini görmekteyiz "Bir topluluğun taşıdığı bütün kültür ve değerler, kendi içinden çıkan devlet organizmasına aynen yansır" şeklinde ifade edilen tabiî devlette devlet ve toplum arasında dil, din, ahlâk, örf, sanat vs. gibi konularda ayırım, uyumsuzluk olmaz. Şayet bunlarda bir yabancılaşma olursa tabiî devlet özelliğini yitirir. Baskıcı, işgalci, yabancılaşmış bir devlet modeli ortaya çıkar.(Krş. Hülâgü, 88-89)

2- Devletin Geçireceği Devreler

İbn Haldun'a göre "Devlet türlü devreler ve zamanın geçmesiyle yenilenen türlü haller geçirir. O devleti idare edenlerin huyları, o devrelerin hallerine göre değişir, bir devredeki hâl ve ahlâkları diğer devrelerdeki hâl ve ahlâklarına benzemez (I, 444). İbn Haldun bu konuda 5 tavır veya devreden bahsetmektedir:

I. Devre: Zafer ve başarı devresidir. Kuruluş ve galibiyetler dönemidir. II. Devre: İstibdat devresidir. Bu devrede yönetenlerle teba arasında ayrılıklar baş gösterir. Devlete ortak olanlar arasında mücâdele vardır. Ululuğu kendi sülalesine tahsis etmek isterler. Köle

edinmek, ihsanlarla adamlar beslemek bu dönemdedir. III. Devre: Rahat ve huzur devresidir. Devletin servet ve semeresinden istifade çağıdır. Toprağın işlenmesi, imar ve bayındırlık, zenginlerin artması ve medeniyette gelişme safhasıdır.(I, 445). IV. Devre: Kanaat ve barışla yaşama çağıdır. Bir taraftan önceki tecrübelerden istifade edilirken diğer taraftan da gevşeme ve gerilemenin başladığı dönemdir.(I, 446). V. Devre: İsraf ve bozulma devresidir. Sefâhat, şehvet ve arzuların hâkim olduğu safhadır. İnsanın olgunluktan ihtiyarlık çağına geçişine karşılıktır. Devletin yıkılmaya ve çökmeye yüz tuttuğu dönemdir. (I, 447).

İbn Haldun'a göre "Devletler, milletler gibi basit hâlden medenî hâllere intikal ederler. Bu durumda kendilerinden önceki devletlerin kültür ve medeniyet mirasını da kullanırlar. Bazen onları taklit ettikleri de olur. Emevîler ve Abbasîler, İranlıların ve Bizans'ın; Selçuklular, Abbasîlerin kültürüne ve medeniyetine vâris olmuşlardır. (I, 441).

İbn Haldun'a göre bir devletin yükselmesi ile onun ilim, sanat ve imar faaliyetlerindeki gelişme arasında bir ilişki vardır. "Eser ve âbideler, devletin kuvveti nispetinde vücûda gelir. Büyük şehirler, büyük sanat eserleri ancak büyük devletler tarafından meydana getirilebilir...". (I, 517, 528 ; II, 227 Uludağ terc.)

İbn Haldun devletin gelişip yükselmesi, refah ve sükûn devirleri ve çöküşü ile bürokrasi ve askeriye arasında bir takım ilgiler kurar. Ona göre devletin iki önemli vasfı vardır: **Kılıç ve kalem.** Yani askeriye ve ilmiyedir. Bunlar devletin kudret vasıtalarıdır.(I, 655 Uludağ terc.). İbn Haldun kalemle bürokrasiyi de kastetmektedir. Devlet bu güçleri kullanır. Kalem erbabının(bürokrasinin) güçlü olduğu devirlerde, askeri güce ihtiyaç azdır. Bu devirler rahat devirlerdir. Sıkıntı veya çöküş devirlerinde askerî güce ihtiyaç artar, bürokrasi ikinci plana itilir. (I, 638 Uludağ terc.). Devlet ömrünün sonuna doğru yabancıları ve kazanılmış kişileri görevlendirme yoluna baş vurabilir. Fakat bu kişiler devletin tabiî otoritesini tesis edemez. (I, 529-533 Uludağ terc.)

3- Devletin Ömrü veya Üç Nesil Teorisi

İbn Haldun devleti bir organizmaya benzettiğinden, devletler de insanlar gibi doğar, büyür, yaşar, olgunlaşır ve ölür. Belirli ömürleri vardır. Süreleri bazı sebeplere ve şartlara bağlı olarak uzayıp kısalmakla beraber mutlaka bir zeval devrine girer.(I, 505-508 Uludağ terc.)

Devletin kuruluşunu insan tabiatının bir neticesi gören İbn Haldun, yükselmeyi kuruluşun bir neticesi, çöküşü de refahın bir neticesi olarak değerlendirir. Devlet asabiyetten uzaklaştıkça medenîliğe girer. Fakat bu onun zayıflamasını ve çöküşünü hızlandırır. Devletler tarihindeki reel olaylardan hareket eden İbn Haldun'a göre devletin zaafa uğraması ve çökmesinin sebeplerinden biri, bürokrasinin artışı ile devletle halkın birbirinden giderek kopmasıdır. Tören, debdebe, üniforma, nişan ve diğer şekilciliklerin artması, onun halktan kopmasının ve çöküşünün alâmetlerindendir. Şekilcilik ve merâsimler yoluyla kendilerini halka olduğundan farklı gösterirler. Zulüm, angarya, istismar, israf, lüks medeniyetin çöküş sebeplerindendir.(Bkz. I, 506, 710-716, 717-718 Uludağ terc.). İbn Haldun çöküş sebepleri arasında ekonomik, psikolojik ve ahlâki sebepler üzerinde de durmakta ve bunlar hakkında pek çok örnekler göstermektedir.

İbn Haldun, bir devlette kudret ve ululuğun şahıslarda, toplanarak, nimet ve refah vasıtalarının son haddini bulduğunda, o devletin ihtiyarlama çağına girdiği kanaatindedir.(I, 426). Hatta devlette israflar çoğalır, aylıklar yetmez, devlet hazinesi ihtiyaçları karşılayamazsa(I, 428), devlet silahlı kuvvetlerin sayısını azaltmaya gider, savunma zaafa uğrar ve devlet kudretini kaybeder.(I, 429).

Devletin yıkılmaya yüz tutmasının bir alâmeti de vergilerin ve gelirlerin, ihtiyaç ve masrafları kapatamamasıdır. Bunları kapatmak için türlü adlar ve bahanelerle vergilerin çeşit ve miktarlarını çoğaltırlar, bu paralarla masrafları ve açıkları kapatmak isterler. Fakat hayatın lüks ve zevki gittikçe arttığı için, masraflar da o nispette fazlalaşır. Bunun sonucu ahaliden çok para çıkartmaya mecbur olurlar ve bu hâl yıkılışa kadar devam eder.(II, 86).

İbn Haldun'a göre tabiî insan ömrü 120 yıldır. Çok büyük bir istisna olmadığı sürece insan 120 yıldan fazla yaşayamaz. Devletlerin ömürleri de 3 nesli(batın, kuşak) geçmez. Bir nesil ortalama 40 yıldır. Devleti kuran ilk nesil savaşçıdır. Asabiyetin şiddet ve kudretini muhafaza eder ve kılıçları keskin olur.(I, 433). İkinci nesil, devlet sahibi olmak, bolluk ve refah içinde yaşamak uğruna asabiyetten uzaklaşır. Ululuk ve şeref tek şahısta toplanmaya başlar, diğerleri devleti koruma konusunda tembelleşir. Bu nesil devleti kuran ilk neslin yücelik ve kudretini, çalışkanlıklarını, nelere katlanmış olduklarını tamamen terk etmezler ve bu özelliklerin, hâl ve şerefin kendilerinde bulunduklarını zannederler.(I, 433). Üçüncü nesle

gelince, bunlar asabiyetten tamamen uzaklaştıklarından asabiyete ait özellikleri unuturlar. Lezzet ve nimet içinde yaşamaya alıştıklarından, hakirliğe katlanmaya, devletin himayesinde yaşamaya devam ederler. Düşmana karşı koymaktan acizdirler, yozlaşmışlardır.(I, 434). Devlet bu üç nesilde ihtiyarlık ve yıkılma çağına gelir. Aynı sebeplerin tesiriyle asalet ve şeref dördüncü nesilde sona erer.(I, 434).

Bu üç neslin ömrü takriben 120 yıldır. Bundan bir miktar az veya çok olabilirse de 120 yılı geçmez. Ancak, onu yıkacak haller ârız olmadığı takdirde, devletin ihtiyarlama çağı gelmiş ise de, yıkacak kuvvet üzerine yürümediği için yaşayabilir. Fakat üzerine her hangi bir kuvvet saldırdığı takdirde devleti koruyacak ve karşı koyacak kuvvet bulunmayacak ve devlet yıkılacaktır.(I, 435). Devletin bu tabiî ömrü herhangi bir kimsenin ömrü gibi olup, duraklama çağına kadar devam eder. Bundan sonra gerileme(sükût) veyahut alçalma çağı gelir. Bundan dolayı, insanlar arasında ağızdan ağıza "Devletin ömrü yüzyıldır" sözü nakledilir ve meşhurdur. Bu durumda her yüzyıl içinde üç baba gelip geçmiş olduğu hesap edilir. Şeceredeki baba sayısı, her yüzyıl için üçü geçmezse şecere doğrudur.(I, 435).

Bu fikirlerinden dolayı İbn Haldun'u determinist olarak değerlendirenler vardır. Hatta onun bu tavrını kaderci bir anlayışla yorumlayanlar da olmuştur. Onun yanıldığını ileri sürenler de vardır.(Bkz.Togan, 163). Ancak bu nevi yorumların İbn Haldun'u yanlış değerlendirmeden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Zira İbn Haldun tam anlamıyla determinist değildir. Olağanüstü tedbirlerle devletin ömrünün uzatılabileceğini söyler. Üç neslin sonunda yıkılmazsa devlet ve medeniyet (ümran) el ve karakter değiştirir. Eğer asabiyet ruhu (millî kültür ve milliyetçilik) devleti yönetenlerde devam ederse, işler yeniden toparlanır, gerekirse bir boydan başka bir boya geçer ama devlet bir şekilde devam eder. Hatta ömrü, üçten çok daha fazla nesillere kadar uzatılabilir. Nitekim bu konuda şunları söylemektedir: "Devletlerin ömürlerinin uzun veya kısa olması o devletleri koruyanların sayıları ve kudretleri nispetinde olmuştur."(I, 417). "Devletlerin ömrünün uzun olması dahi devleti kuran kavmin sayısının çokluğuna ve azlığına göredir. Çünkü var olan her varlığın ömrü onun mizaç kuvvetine bağlıdır. Devletlerin mizaçları ise asabiyet iledir. Bir devleti koruyan asabiyet kuvveti ise, mizacı da o asabiyetin kuvveti nispetinde kuvvetli olur ve devletin ömrü de o nispette uzun olur. Asabiyet ise mensuplarının sayısı nispetinde kuvvetlidir."(I, 416). Hatta ona göre devleti koruyanlar, kendi menfaatlerini düşünerek

acze düşerler, âsilere karşı koyamazlarsa devletin işleri alt üst olur. Bunun sonucu devlet zayıf düşer. Devletin bundan sonra uzun süre devam etmesi mümkündür. Bunun sebebi ahalinin uzun yıllar idareye alışıp, itaati bir âdet ve inanç hâline getirmiş olmasından dolayıdır.(II, 101).

Görüldüğü gibi, kuruluş, yükseliş ve çöküş arasında cereyan eden beşerî ve tarihî gelişmeyi ortaya koyan İbn Haldun, bir devletin siyasî, iktisadî kültürel ve askerî gelişimini ve çöküşünü bir insan organizmasına teşbih ettiği bir eksende tespit yapabilmiş bir düşünürdür. Kendisine kadar olan tarih İbn Haldun'u haklı çıkarmıştır.

Şimdi İbn Haldun'un bu fikirlerini doğrulayabilecek, Doğu ve Batı dünyasında, tarihi akışı içinde kurulmuş devletlerin ömürlerinin genel bir listesini verelim. Bu listeler tarafımızdan hazırlanmış olup, İbn Halduncu görüşün ne kadar doğruyu yansıtıp yansıtmadığını gözlemlememize imkân tanıyacaktır. İbn Haldun'a göre devletlerin ömürleri üç insan nesli olduğu ve bunun da yaklaşık yüz yıl, hatta en fazla yüz yirmi yıl olduğu dikkate alınmalıdır. Üç nesilden yani bir asırdan fazla yaşayan devletler kendi içinde bir takım hâkimâne tedbirler alıp, yeniden asabiyeti, milli kültürü lâyık oldukları düzeyde tutabilmiş devletlerdir. Bir devlet ömrünü kaç nesil ileriye götürebildiyse o nispette başarılı olmuş ve tarih sahnesinde kalmasını bilmiştir.

Batı Dünyası

1- Avusturya Devletleri:

Avusturya Devleti (1721-1806)	= 85 yıl
Avusturya İmparatorluğu(1806-1867)	= 61 yıl
Avusturya Macaristan Monarşisi (1867-1918)	= 51 yıl
Prusya Devleti(1713-1815)	=102 yıl

Görüldüğü gibi bu devletlerin bazıları 3 nesil bile devam etmemiştir.

2- Fransız Devleti

Franklar ilkin Galya'yı işgalle devlet kurmayı başarıyorlar. Bu devlette birçok hanedanlıklar görev yapıyor. Mesela:

Merovenj hanedanlığı (481-751)	=270 yıl
Karolenj hanedanlığı (768-987)	=219 yıl
Capet hanedanlığı (987-1276)	=289 yıl

Daha sonra krallıklar döneminde de kısa sürelerle el değiştiriyor. Nihayet XVII. Yüzyılda Louis'ler dönemi başlıyor. XIII, XIV, XV. Louis'ler (1610-1789) =179 yıl

Daha sonra Fransız devrimi ve meşrutî krallık geliyor.(1815-1848) =33 yıl sürüyor. Sonra Cumhuriyetler dönemi başlıyor.

II. Cumhuriyet (1848-1870)	= 22 yıl
III.Cumhuriyet (1871-1918)	= 47 yıl
IV.Cumhuriyet (1946-1958)	= 12 yıl

3- Büyük Britanya

Kökleri Kelt ve Galler'e dayanan Britanyalılar M.S. V. Yüzyılda Anglosakson olarak tarih sahnesine çıkarlar. Çeşitli iç çekişmelerle M.S. VIII. Yüzyılda İskandinav akınları altında kalarak sömürgeleşirler. 1066' da I. William ve Norman şövalyeleri Manş'ı geçer ve Anglosakson krallığı yabancı egemenliğine tekrar boyun eğer. XIII. Yüzyılda Galler bölgesi gelişir ve İrlanda fethedilir. Böylece 1215' te Britanya "Magna Carta"sı krallıkla derebeylik arasındaki dengeyi kurarak oluşur. Parlamento tesis edilir. XV. Yüzyılda İngiltere'de iç çatışmalar artar. VII. Henry 1545' te çöküşü durdurur. 1603' de Puritanlar'ın fonksiyonu ve 1648' de İngiliz Parlamentosu isyanı görülür. 1660 Stuart hanedanlığı yeniden kurulur. Bundan sonra İngiliz İmparatorluğu birçok devir geçirir.

Whigler devri (1714-1760)	= 46 yıl
Buhranlar ve tepki devri (1760-1822)	= 62 yıl
Sanayi ve burjuvazinin ortaya çıkışı (1722-1851)	=129 yıl
Victoria devri (1851-1880)	= 29 yıl
Emperyalizm ve demokrasi (1880-1918)	= 38 yıl

Daha sonra II. Dünya savaşı (1945)

Doğu Dünyası

Doğu'da pek çok devlet gelip geçmiştir. Bunların hepsini burada anlatmak mümkün değildir. Uzak Doğu'dan itibaren Batı'ya doğru kurulan devletleri belli başlıklar altında sıralayalım.

1-Japonya

Japon adalarına yerleşim M.Ö. sekizbin yıllarına dayanır. Yüzyıllar hep çeşitli klan toplulukların birbirlerine hüküm sürmek için

yaptıkları savaşlarla geçmiştir. Esas varlıklarını krallık kurulduktan sonra ortaya koymuştur.

Asuka dönemi (M.S. VI.Yüzyıl-VIII.Yüzyıl ortası)	= 150 yıl
Nara dönemi (710-794)	= 84 yıl
Heian dönemi (794-1185/1192)	= 391 yıl
Kamakura dönemi (1185/1192-1333)	= 141 yıl
Aşikaga (Muromaçi) dönemi (1333-1582)	= 249 yıl
Diktatörler dönemi (1582-1616)	= 252 yıl
Meici çağı (1868-1912)	= 44 yıl
Faşizm çağı (1927-1937)	= 10 yıl
II. Dünya savaşı (1937-1945)	= 8 yıl

2-Çin

Çok eski çağlara kadar götürülen Çin'in tarihi, efsanelerle doludur. İlk Çin hanedanı Şialar hakkında kesin bilgiler yoktur. Ancak M.Ö. III. bin yılın sonuna doğru hüküm sürdükleri anlaşılıyor. Çin'deki krallıklar kendi içinde sürekli el değiştirmiştir.

Şanglar (M.Ö. 1770-1050)	= 720 yıl
Coular (M.Ö. 1050-M.S.221)	=1271 yıl
Çinler (M.Ö. 221- M.S. 206)	= 427 yıl
Çien hanlar (M.Ö. 206-M.S.9)	= 215 yıl
Hou hanlar (23-220)	= 197 yıl
Üç krallık (220-316)	= 96 yıl
Altı hanedan (316-581)	= 265 yıl
Sueiler (581-618)	= 37 yıl
Tanglar (618-907)	= 289 yıl
Beş hanedan (Vu Dai) (907- 978)	= 71 yıl
Songlar (960-1279)	= 319 yıl
Yüenler (1280-1368)	= 88 yıl
Mingler (1368-1644)	= 276 yıl
Çingler(1644-1840)	= 196 yıl
Avrupalıların yayılması (1840-1894)	= 54 yıl
Çin-Japon savaşından devrime kadar (1894-1911)	= 17 yıl
Devrimden sosyolizme (1911-1949)	= 38 yıl
Çin Halk Cumhuriyeti (1949-1976)	= 27 yıl

3-Rusya

Slavlar M.Ö. Bininci yılın sonunda ortaya çıktılar. Rus adı IX. Yüzyıldan itibaren Doğu Slavlarının kurduğu devlet için kullanılır oldu. IX.-XII. Yüzyıllar arası hüküm süren Kiev devletinin yıkılışından sonra kuruldu.

Vladimir-Suzdal Rusyası (1125-1240)	= 115 yıl
Moğol Egemenliği (1240-1480)	= 240 yıl
Moskova Devleti(Çarlık Rusya) (1380-1570)	= 190 yıl
Kargaşalar ve Romanovlar (1565-1667)	= 102 yıl
Aydın despotlar dönemi (Büyük Petro ve halefleri) (1689-1825)	= 136 yıl
Otokrasi ve modernleşme (1825-1917)	= 92 yıl
Rus çarlığının yıkılışı ve devrim(Sovyet Rusya) (1917-1991)	= 74 yıl

4-İslâm Öncesi Yemen, İran ve Ortadoğu

Buralarda kurulan devletlerin hepsini burada sıralamak mümkün değil ancak belli başlı olanlarını verelim:

Seba devleti (M.Ö. 750-115)	= 635 yıl
Himyeriler (M.Ö. 115-M.S.525)	= 640 yıl
Sâsâniler (M.S. 224-651	= 427 yıl
Tedmür Devleti (M.S. 262-273)	= 11 yıl
Bizans(Doğu Roma)İmparatorluğu (395-1453)	= 1058 yıl

Bu devletlerin uzun ömürlü olanları içinde pek çok kez hanedan değişikliği olmuş, pek çok iç savaş geçirmiştir. Ancak birileri idareyi ele alıp devletin devamını sağlamıştır.

Arap Devletleri

Araplar İslamiyetten sonra hem Doğu'da hem de Batı'da devletler kurdukları için müstakil bir başlık altında ele aldık :

Emevîler (661-750)	= 89 yıl
Abbasîler (750-1258)	= 508 yıl
Endülüs Emevîleri (756-1031)	= 275 yıl
Fâtimiler (910-1171)	= 261 yıl

Ağlebîler (800- 909) = 109 yıl

Benî Ahmer Devleti (1232-1492) = 260 yıl

Türk Devletleri

Bilindiği gibi Türkler de tarihte pek çok devlet kurmuşlardır. Kurulan bu devletler hem Doğu hem de Batı'da yer aldığından Türk devletlerini de ayrı bir başlık altında ele almak zorundayız. Burada sadece belli başlı olanlarını sıralayacağız.

Göktürk Devleti (552-582) = 30 yıl. Devlet 582 de ikiye ayrılır. 48 yıl sonra 630' da Çin himayesi altına girer. Toplam 78 yıl bağımsız kalmışlardır.

Sâmânoğulları (874-999) =125 yıl

Karahanlılar (840-1042) = 202 yıl

Doğu Karahanlılar (1042 –1211) = 169 yıl

Batı Karahanlılar (1042-1212) = 170 yıl

Büyük Selçuklular (1000-1092) = 92 yıl

Kirman Selçukluları (1092-1187) = 95 yıl

Harezmşahlar (1097-1231) = 134 yıl

Artuklu Beyliği (1101-1409) = 308 yıl

Danişmentli Beyliği (1092-1178) = 86 yıl

Eyyubîler (1171-1348) = 177 yıl

Karakoyunlu Devleti (1380- 1469) = 89 yıl

Akkoyunlu Devleti (1350-1502) = 152 yıl

Delhi Türk Sultanlığı (1260 –1413) = 207 yıl

Özbek Hanlığı (1428 – 1599) = 171 yıl

Hint-Türk İmparatorluğu(Babürlüler) (1526-1858) = 332 yıl

Osmanlı İmparatorluğu (1299-1923) = 624 yıl

Şimdi de Osmanlı İmparatorluğunun İbn Haldun'un teorisi doğrultusunda her üç nesil sonrası devletin içine düştüğü inkırazları ve kurtarma yolları ile idareyi ele alanların getirdiği bir takım tedbirleri havi bilgileri içeren şemayı kronolojik olarak göstermeye çalışalım. Bu

bilgiler tarihî kaynaklardan tarafımızdan seçilmiştir.(Bkz. İnalcık, s.1118-132) Tablonun başka şekilde oluşturulması halinde bile İbn Haldun'un üç nesil teorisini ispatlar mahiyette olacağı kanaatindeyiz.

Osmanlı İmparatorluğu

1299 — Kuruluş. 103 yıl sonra...

1402 — Timur'un Anadolu'da bulunan Beylikleri canlandırması, Ankara savaşı, Yıldırım'ın oğulları arasında taht kavgaları, kardeşler arası savaş, fetret dönemi ve nihayet 1413' de I. Mehmet'in ülkede birliği sağlaması.. 110 yıl sonra...

1512 — II. Bayezit'in ölümü ve oğulları arasında taht kavgalarının çıkması, Kuzeydoğu Anadolu'da ayaklanma, Şah İsmail'in şii yandaşlarının isyanı, Osmanlı İmparatorluğunda iç savaş. I. Selim'in kardeşlerini yenmesi ve öldürtmesi, Şah İsmail taraftarlarının isyanının bastırılması ve nihayet Şah İsmail'in Çaldıran'da bozguna uğratılması, ülkede birliğin ve düzenin yeniden sağlanması (1514). 83 yıl sonra...

1595 — Osmanlıya karşı Eflak, Boğdan ve Erdel Beylikleri arasında bir ittifak kurulması, Celâlî isyanlarının başlaması, 1603' de Sipahilerin isyanları, Şah Abbas'ın Tebriz'i alması, Erivan, Şirvan ve Kars'ı fethetmesi, III. Mehmet'in ölümü, I. Ahmet'in tahta geçmesi, Sadrazam Kuyucu Murat Paşa'nın Anadolu'da Celâlîleri ortadan kaldırmaya başlaması(1607). Bununla beraber huzursuzluğun tırmanması 1622 –1623' de Sultan Osman'ın tahttan indirilmesi, yeniçeri ayaklanması, Sultan Osman'ın katli, Sipahilerin kan davası,Anadolu'da paşalar isyanı, Abaza Mehmet Paşa isyanı, I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi ve IV. Murat'ın cülûsu (1623) ve devlet işlerini ele alması, ülkede birliğin sağlanması (1632). 104 yıl sonra...

1699 — Avusturya, Venedik ve Lehistan'la yapılan Karlofça antlaşması: Buna göre Macaristan ve Erdek Avusturya'ya; Banat Osmanlı'ya; Mora, Dalmaçya Venedik'e; Kameniçe, Ukrayna Lehistan'a bırakılıyor. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin aşırı nüfûzu(1702). Ordu'nun isyanı, meşhur Edirne vak'ası (1703). II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi, III. Ahmet'in cülûsu. İşlerin düzelmeye başlaması. 1709' da Ruslar'a yenilen İsveç kralı Şarl'ın Osmanlı'ya sığınması ve Baltacı Mehmet Paşa'nın sadrazam oluşu, Prut savaşı (1711), Osmanlı-Rus barışı(1713) ve diğer seferlerin kazanılması. 108 yıl sonra...

1807 — İngiliz donanması İstanbul önlerindedir, İskenderiye İngilizlere teslim edilir. Vahhâbîler Hicaz bölgesini işgal ederler, Kabakçı isyanı, III. Selim'in tahtan indirilmesi, Alemdar Mustafa Paşa'nın saray baskını, III. Selim'in şehadeti, IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesi, Yeniçeri isyanı, Alemdar'ın öldürülmesi, IV. Mustafa'nın katli, İstanbul'da anarşi, sekban-ı cedid askerleri ile yeniçerilerin savaşı vs.(1808). Nihayet II. Mahmut'un cülûsu, Rusya ile savaşın alevlenmesi, cihâd-ı ekber ilanı (1810), Mekke ve Medine'nin Vahhâbîlerden geri alınması, Sırp isyanının bastırılması (1813). Eyaletlerde âyânın temizlenmesine başlanması, Sultanın merkezî otoritesini yeniden sağlaması (1815). 105 yıl sonra...

1912-1923- Meclis-i mebûsan'ın feshi, İttihat ve Terakki komitesi iktidarının sonu, Balkan harbinin başlaması, Bulgar ordusunun Çatalca'ya kadar gelmesi, Yunanlıların Selanik'i işgali, Arnavutların bağımsızlık ilanı, Yunan donanmasının Çanakkale'yi abluka altına alması, Edirne'nin düşüşü, Osmanlı'nın I. Dünya Harbi'ne girişi (1915), Hicaz ve Mekke'nin kaybı (1916), Irak ve Suriye cephesinin çöküşü (1917), Mondros mütarekesi(1918), İtilaf devletlerinin İstanbul'u teslim almaları (1918), Ferit Paşa hükümetinin Mustafa Kemal Paşa'yı idama mahkum

etmesi ve askerlikten tardı, İstanbul hükümeti'nin Sevr antlaşmasını imzalaması ve Ankara'da I. Meclis'in açılışı (1920). Cumhuriyetin ilanı (1923) ve Hilafetin ilgası ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkartılmaları (1924)

Görüldüğü gibi, Bir Türk devleti olan Osmanlı İmparatorluğu altı kez kendini yenileyebilmiş ve sonunda isim ve rejim değişikliğiyle yeni bir Türk devleti meydana gelmiştir.

Kaynaklar

Hülâgü(O.), *Farabî ve İbn Sina'da Devlet Düşüncesi*, Kırkambar yayınları, İstanbul,1999

İbn Haldun , *Mukaddime(I-III)*,MEB, Çev. Zakir Kadiri Ugan, ikinci baskı İstanbul, 1986; Ayrıca Çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul,1982

İnalcık (H.), "Osmanlı Tarihi Kronolojisi", *Osmanlı I*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 118-132

Meydan Larousse (Büyük Lügat ve Ansiklopedi, İstanbul,1972

Togan (Z.V.), *Tarihte Usûl*, İstanbul 1985

Ülken (H.Z.), *İslam Felsefesi*, Ankara, 1967